

№3- тәжірибелік сабақ: Гуманитарлық қол сұғу теориясы, демократиялық әлем теориясы, антигегемонистік блок теориясы.

Жұмыстың мақсаты мен міндеті: студенттерге гуманитарлық қол сұғу теориясы, демократиялық әлем теориясы, антигегемонистік блок теорияларының негізгі бағыттарымен таныстыру.

Техникалық және инструментальдық құралдары: интерактивті тақта, проектор сызба – кестелер.

Тәжірибелік сабақ оқыту нәтижелері: студенттер тәжірибелік сабақта неорелизмнің гуманитарлық қол сұғу теориясы стратегиясының алты құраушысын атай алады, демократиялық әлем теориясының маңыздылығын, антигегемонистік блок стратегиясы қазіргі жаһанданудың моделіне қарсы күреске бағытталған идеяларын ашып талқылай алады.

Оқытудың әдістері мен түрлері: баяндау, сұрақ-жауап, түсіндіру, кіріспе дәріс, пікір-талас

Гуманитарлық қол сұғу теориясы суверенді мемлекеттердің ішкі істеріне араласпау принципі мен БҰҰ-ның мүшелерінің адам құқықтарын қорғау принциптерін қорғау сияқты принциптерінің кереғарлығынан туындайды. Бұл теорияны қолдаушылардың көзқарасы бойынша (Л. Эксуорси, В. Зартман, Л. Риннер, т.б.), әлемдік дамудың жаһандануы мен қарулы қақтығыстардың өзгеріп отырған сипаты халықаралық қатынастар ортасына адам құқықтарын шығарды. Жаңа азаматтық жанжалдар, адам құқықтарының жаппай тапталуы, зорлық қылмыстардың өсуі, есірткінің, терроризмнің таралуы, қоршаған ортаның дегредациясы, аталғандардың барлығы Л. Эксуорсидің ойынша, индивидтердің қауіпсіздігі мемлекеттің қауіпсіздігінен шығады деген гипотезаны жоққа шығаруды және жаңа стратегияны жасап шығаруды талап етеді және осы стратегияның алты құраушысын көрсетеді: – адам қауіпсіздігін қорғау үшін күштік шараларды қолдануға болады, мысалы, Босния мен Косоводағыдай; – мемлекеттің қауіпсіздік және халықаралық қауіпсіздік стратегиясын оның адамзаттық факторларын ескере отырып, дамыту керек; – қауіпсіздік саясаты адам құқықтарын қолдау стратегиясымен, демократиямен және дамумен жақынырақ интеграцияға түсуі керек; – адам қауіпсіздігіне қауіп төндіретін мәселелер трансұлттық сипатта болғандықтан, халықаралық акторлардың тек көпжақты серіктестіктері ғана бұл салада тиімді шешім қабылдауға мүмкіндік береді; – шешімдердің тиімділігі түрлі акторлардың, оның ішінде саяси келіссөзшілер, «көгілдір каскалар», жеке тұлғаның құқықтарына жауап берушілер мен гуманитарлық көмекке жауап берушілердің іс-әрекеттерінің оперативті координациясына тәуелді; – адам қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі өсіп келе жатқан рөлді азаматтық қоғамның ұйымдары үкіметтік емес ұйымдар ойнауы керек. Гуманитарлық қол сұғу теориясын жақтаушылардың ойы бойынша, ұлттық қауіпсіздікке қарағанда адам қауіпсіздігінің басымдығы БҰҰ-ның Қауіпсіздік Кеңесі суверенді

мемлекеттердің ішкі істеріне араласу құқықтарының шекарасы мен кеңістігін анықтайтын нормаларды жасауы керек. Бұл нормалар жасалмайынша, егер ҚК белгілі бір себептермен гуманитарлық қол сұғуға бел бумаса, бұл үшін жауапкершілікті саяси ерік пен қажетті механизмдерді иеленген батыстық мемлекеттер алуы мүмкін. Гуманитарлық қол сұғу теориясы, егер оның негізіндегі ісәрекеттер БҰҰ-ның ҚК мен лигимизацияланбаса, халықаралық құқықтың көптеген ережелерімен кереғарлыққа түседі.

Демократиялық әлем теориясының негізгі ережелері. Демократиялық әлем теориясына сай (ДӘТ) демократиялар бір бірімен жауласпайды. Олардың арасындағы келіспеушіліктер тек бейбіт жолмен шешіледі. Демократияның ережелері мен принциптері әмбебап, және діни, ұлттық, тарихи және т.б. нәрселерге тәуелді болмайды. Сондықтан да тек демократиялық мемлекеттерден тұратын әлем соғыссыз әлем болатын еді. Демократиялық әлем теориясының идеялық негізін, негізгі ережелерін сонау 1983 ж. М. Дойл негіздеген, жалпы негізгі ережелері идеалды мемлекеттік құрылымды іздеген батыстық либералды идеяларға және халықтар арасындағы мәңгілік бейбітшілік идеясына негізіледі. Жалпы моральдық ережелер негізінде халықаралық қатынастарды қайта қарауға күмәнмен қарайтын, өзіндік ұлттық мүдделеріне басымдық беретін мемлекеттердің бәсекелестігінен құтылуға сенімсіздікпен қарайтын реалистерге либералдар оптимистер болып келеді. Марксистер сияқты олар өз ілімдеріне сеніп қана қоймай, әлемді осының негізінде өзгертуге ұмтылуда. Академиялық теория ретінде туындаған ДӘТ-сы ХХІ ғасырдағы халықаралық саясаттың ғылыми негізгі рөліне өзінің де мүдделі екендігін білдірді. Экономикалық өзара тәуелділік теориясына сай, мемлекеттер арасындағы еркін экономикалық айырбас әскери күрестің негізгі себептерін жояды және либералы экономикалық тәртіп орната отырып, халықаралық қатынастардағы тұрақтылық пен бейбітшіліктің негізіне айналады. Еркін айырбас барысында мемлекеттер бай әрі сәтті даму жолына түседі сондықтан да мұндай мемлекеттер бейбітшілікті қалайды. Көптеген соғыстардың себептері ретінде байлықты иеленуге және сақтауға ұмтылу болса, соның өзінде бай мемлекеттерде соғыс бастаудың төменірек себептері болады. Сонымен қатар, егер мемлекеттер бай әрі экономикалық өзара тәуелді болса, конфликтілерге түсе отырып, олар тәуекелге бел байлайды. Сондықтан да мемлекеттер кең көлемде экономикалық байланыстар орнатқан сәттен бастап, байлық жинауға баса назар аудара отырып, қарулы қақтығыстар мен соғыстардан қашады. Мәдени нормативті тәсілге негізделген либералды теорияны жақтаушылар уақыт өте келе демократиялар өзара байланысты қатынастарда шешім қабылдау процесін анықтайтын өзара сенім мен өзара құрмет нормаларын қалыптастырады. Мұндай жолмен қалыптасқан нормалар мемлекеттердің жол бергісіз әрекеттеріне тыйым сала отырып, қажетті әрекеттерді қолдап отырады. Қарулы қақтығыстар мен соғыстармен қатар жүретін агрессивті, конфликтілі, провакациялық күштік акциялар девиантты

мінез-құлықтың түрі ретінде танылады. Бұлар мемлекеттердің халықаралық іс-әрекеттерінің жалғыз легитимді негіздері ретінде демократиялық нормаларды танитын қоғамдық ой жағынан да қолдау таппайды. Олар ашықтық, қабілеттілік, өзіндік позициясын қорғауға құқығы, өзгенің пікірін құрметтеу мен компромиске ұмтылумен сипатталатын демократиялық қоғамда сыртқы саяси шешім қабылдау процедурасымен де қабылданбайды. Бұның барлығы да демократиялық мемлекеттер арасындағы болуы мүмкін соғыс қаупін төмендетеді. Сонымен, либералды институционализм жақтаушылары да ДӨТ-сын қолдайды. Оларға сай, әлемдік саяси практикадан соғыстар мен әскери қақтығыстардың шеттетілуі өз алдына демократиялық институттардың дамуымен байланысты. Институттар бұл ұйымдар, сонымен қатар осы ұйымдар жасап шығаратын ережелер жиынтығы және мемлекеттердің серіктестігіне апаратын жолды қалыптастырады. Мемлекеттердің өздері жасаған, өзара келісімдер нәтижесінде еркін қабылданған, бұл ережелер (осылайша олардың мүдделерін білдіреді) мемлекеттердің халықаралық аренадағы іс-әрекеттерін айтарлықтай өзгертеді. Мемлекеттердің серіктестіктерінің перспективасын ұлғайта отырып, осылайша олардың арасындағы соғыстар мүмкіндігін азайта отырып, халықаралық институттар ең соңында мәңгілік бейбітшілікке жол салады. Халықаралық режимдер теориясындағы ортақ мәселе халықаралық серіктестік болып табылады. ХҚ-дың жаңа акторларының пайда болуы мен олардың өзара әрекеттері өмір сүріп отырған халықаралық институттармен байланысты емес және халықаралық құқықпен реттелмейді. Сондықтан да ХҚ-да мемлекеттердің де, сонымен қатар әлемдік сауда, экология, адам құқығы, т.б. салаларындағы мемлекеттік емес субъектілердің де өзара әрекеттерін реттейтін ережелер пайда болады. Халықаралық режимдер осындай жекелеген салаларда қабылданатын шешімдердің ережелері, нормалары, принциптері, процедураларының жиынтығын білдіреді. Халықаралық режимдер: а) мемлекеттер үшін халықаралық анархияның салдарларын жұмсартады, келісімдерді орталықтанған емес түрде жүзеге асыруға итермелейді; ә) режимнің өзге қатысушыларының әрекеттері туралы неғұрлым толық ақпарат алудың сенімді құралы болып табылады; б) серіктестіктің кемшіліктерін төмендетуге және оның жолындағы кереғарлықты азайтуға қолдау көрсетеді. Көбіне мемлекеттер халықаралық режимдерді шешімін табуы қиын мәселерге қатысты шешім шығаруда ұстанатын принциптер, нормалар, ережелерді жасау барысында жасайды. Мемлекеттер режимдерді қалыптастыру немесе сол режимдерге кіру барысында белгілі бір шектеулерді сақтауға келіседі, ол шектеулер негізінде өзінің суверенді құқықтарын қолдануда шектеледі. Оның орнына өзге де мемлекеттер де дәл солай жасауы керек. Жалпы алғанда халықаралық режимдер теориясы нақты аймақтар шеңберіндегі мемлекеттер мен мемлекеттік емес акторлардың серіктестігінің анализін байыта түсті, халықаралық шешімі қиын мәселелерді шешудің өзара келісім негізінде шешу сияқты жаңа жолын ашты.

Антигегемонистік блок теориясы И. Валлерстайнның әлемдік жүйелік анализіне және өз уақытында А. Грамши негіз деген күш қатынасының деңгейлері теориясына негізделеді. Антигегемонистік блок теориясына сай, қазіргі әлемде жаһандану мен еңбекті ұйымдастыруда фордизм мен посфордизмге өтудегі жемісін жеп отырған және әлемдік экономикадан шеттетілгенінің себебінен осы процестердің жағымсыз салдарын сезініп отырған мемлекеттер мен халықтар арасындағы теңсіздіктің тереңдеуі байқалуда. Күш қатынасының саяси деңгейі жаһанданудың қазіргі орталарының қатарына сананы енгізу мәселесін қарастырып жатыр. Антигегемондық блокты қалыптастырумен байланысты бұл міндеттерді шешу мәселесі жаһанданудың нәтижелерімен қарсы тұра алатындай «органикалық интеллектуалдарға» (А. Грамши) тиесілі, альтернативті болашақ стратегиясы айналасына түрлі еңбек етушілер топтарын біріктіруге қабілетті болады. Сонымен, тағы бір деңгей бұл әскери күштердің моральды солидарлық немесе адамдардың әртүрлілігі тарапынан арақатынасы. Антигегемондық блок теориясы бұқараның жоғары мораль болмайынша, ұлттық деңгейде, әлемдік масштабта доминантты билікпен күрес мүмкін емес. Антигегемондық блок стратегиясы қазіргі жаһанданудың моделіне қарсы күреске бағытталған, оның жойылуы жер ғаламшарының халықтарының көпшілігі мүддесінде реттеуге мүмкіндік беретін және бұл салада туындағын конфликтілерді күшпен жоятын альтернативалы жаһанды экономиканы жасау мүмкіндігін ашады.

Деңгейлік тапсырмалар:

1–деңгейлік сұрақ. Неореализм теориясына анықтама беріңіз.

1 –деңгейлік сұрақ. Гуманитарлық қол сұғу теориясы жайлы ақпарат беріңіз.

2–деңгейлік сұрақ. Неореализм теориясының пайда болуы?

2–деңгейлік сұрақ. Демократиялық әлем теориясыны дегеніміз не?

3–деңгейлік сұрақ. Антигегемонистік блок теориясы тоқталыңыз.

ОБӨЖ тапсырмалары: Неореализм теориясы

БӨЖ тапсырмалары: Г. Моргентау классикалық саяси реализм теориясына негіз болған принциптерді атаңыз.

Негізгі әдебиеттер:

1. Л.М.Иватова, Ә.С.Қайдарова, Ә.Т.Мухитденова. Халықаралық қатынастар теориясы, оқу құралы, 2019
2. Л. К.Торбьорн, Қазақ тіліне ауд.Н.Сайбекова, Ж.Бурибаева. Халықаралық қатынастар теориясының тарихы. Монография. Алматы: Дәуір, 2017.
3. Д.М.Мажиденова, К. Г.Шерьязданова. Теория международных

- отношений. Оқу құралы, 2019.
4. И.А.Черных. Теория международных отношений. Учебное пособие. Алматы, 2019.
 5. А.Г.Дугин. Геополитика и Международные Отношения. Т. 1, Монография, М.: Евразийское Движение, 2012.
 6. M.Criffiths. Uluslararası ilişkilerde temel düşünürler ve teoriler. Ankara, 2011.
 7. T.İskit. Diplomasi: Tarih, teorisi, kurumları ve uygulaması. Ankara, 2012.

Қосымша әдебиеттер:

1. Антюхина-Московченко В.И., Злобин А.А., Хрусталеv М.А. Основы теории международных отношений.-М.,2014
2. Введение в теорию международных отношений./Под ред. А.С.Манькина.-М.,2014
3. Загорский А.В., Лебедева М.М. Теория и методология анализа международных переговоров.-М.,2014
4. Назарчук А.В. Этика глобализирующегося мира. - М., 2014.
5. Цыганков П.А. Международные отношения. М., 2014.
6. Rosenau J. Turbulence in the World Politics. L., 2014.